

Negatyvi kasdienybës kritika kaip kûrybinio industrijø prielaida

Gintautas Maþeikis

*Filosofijos katedra, Ðiauliø universitetas
el. paðtas mazeikisg@yahoo.com*

Diskutuojamos situacionistø ir postsituacionistø samprotavimø sàsaajos su pagrindinemis kultûrinio ir kûrybinio industrijø idëjomis. Situacionistai kritikavo perdëtà gamybos ir laisvalaikio atskyrimà, spontaniðkumo ir kûrybingumo eliminavimà ið gamybos sferos bei propagandinà hegemoninà populiariosios kultûros vaidmenà. Atmesdami binarinè elitinës/masinës kultûros perskyrà jie svarstë apie kûrybingumo ir originalumo perkëlimà á industrinà veiklà, apie susvetimëjimo maþinimo ir kokybinës ávairovës didinimo programas. Visa tai pravertë kûrybinio industrijø genezei bei gali bûti filosofinis ðio industrijø kritikos pagrindas. Straipsnyje siekiama svarstyti kûrybinio industrijø veiklà susvetimëjimo ir socialinës atskirties maþinimo bei ekscentriðkos þmogaus prigimties poþiûriu.

Raktaþodþiai: situacionistai, kûrybinës ir kultûrinës industrijos, kasdienybës revoliucija, verslumas, susvetimëjimas, propaganda, ekscentriðkumas, socialinè atskirtis

ÁVADAS

Negatyvi, kairioji kasdienybës kritika, kurià plëtojo situacionistai¹, paskatino pozityvià ðiuolaikiniø kultûros ir kûrybinio industrijø plëtrà bei vis dar gali bûti naudojama ðio industrijø analizei bei modeliavimui. Situacionistø teorija ir ðiuolaikinis postsituacionistø

¹ Situacionistais yra vadinamas ultrakairiojo sàjûdis, kuris nesutapo nei su komunistø partija, nei su anarchistais, nors rëmësi kai kuriomis ir vienø, ir kitø idëjomis. Situacionistai G. Debordo ir A. Jorno iniciatyva ásikûrë 1957 m. Netiesioginiais jø pirmtakais laikomi dadistai, siurrealistai. Tiesioginiais – Cobra (aktyviai veikë 1948–1951) sàjûdis ir letristai. Letristai (aktyviai veikë 1950–1952) leido þurnalà *Potlach*, kuriame skelbtos ir situacionistø publikacijos. Þymus situacionistø veiklos ávykis: jie organizavo ir vadovavo 1968 m. geguþës Paryþiaus ir kitø Prancûzijos miestø revoliucijai. Situacionistai leido þurnalà *Internationale situationniste* (nuo 1957). Gana greitai jie savo veiklà iðplëtë á kaimynines ðalis: Italijà, Britanijà, Ispanijà. Situacionistø sàjûdis iðsiskleidë 1972 m. Nepaisant to, postsituacionistø veikla stebima ir ðiandien.

sàjûdis skatina kûrybinio industrijø kritikus programiniu ir projektiniu poþiûriu akcentuoti spontaniðkà kûrëjo saviraiðkà ir jà aiðkiaiai atskirti nuo ideologinës kultûrinës reprodukcijos.

Marksisto H. Lefebvre'o, situacionistø G. Debordo, R. Vaneigemo, skeptiko J. Baudrillardo, kuriam situacionistai turëjo átakos, postmodernisto F. Jamesono darbai teigiamai paveikë kûrybinio industrijø raidà. Jø samprotavimai ir veikla sàlygojo ir nuosaikesnè kasdienybës kritikø bangà: M. de Certeau, M. Featherstone'à.

M. Maffesolis diskutavo kasdienybës problemas programiniu poþiûriu, pabrëpdamas kasdienybës ir socializacijos sàsaajas (Maffesoli 1996). A. Giddensas, taip pat paveiktas situacionistø samprotavimø, nagrinëjo asmens refleksyvumo raidà, kaip galimà kasdienybës transformacijos prielaidà. Kiek anksèiau Rusijoje M. Bachtinas kasdienybës poetikà siejo su karnavalizacija, svyravimu tarp rimto ir þaidybiðko, dogmatiðko ir pajuokianèio.

Ðiandien Lietuvoje kasdienybës kritikos doktrinà plëtoja V. Rubavièius, N. Milerius, J. Èernevièiûtë, G. Maþeikis ir kt. Jø samprotavimai tiesiogiai yra

eksplikuojami modernio kultūrinio ir kūrybinio industrijo atpvilgiu.

SITUACIONISTAI IR KŪRYBINĖ KASDIENYBĖS REVOLIUCIJA

Situacionistai daugiausia dėmesio skyrė diuolaikinės gamybos ir vartojimo analizei prekinio fetišizmo, imagologijos ir susvetimėjimo požiūriu bei kritikavo melagingą sąmoningumą, arba, pakeistines mąstymo formas². Jø nuomone, svarbiausias visuomenės raidos tikslas yra ávairio susvetimėjimo formø mašinimas, kūrybingumo ir laisvos kooperacijos plėtra, spontaniškumo ir ávairovės áteisinimas, kokybinės pasaulėjautos reabilitavimas. Lefebvre, situacionistai bei jaunesnė kasdienybės kritikø karta (pvz., M. de Certeau) pateikia daugybę susvetinimo mašinimo modeliø, kūrybingumo plėtros programø pavyzdþiø, urbanistinės erdvės ir gyvenimo ávairovės planø.

H. Lefebvre veikale „Kasdienio gyvenimo kritika“³ kalba apie sąsajas tarp susvetimėjimo, ekonominio fetišizmo ir vartojimo, apie mistifikacijos gimstančias iš susvetimėjusio vartojimo. Lefebvre'o samprotavimø apie kasdienybę ištaka buvo G. Lukácso kasdieniškumo (*Alltäglichkeit*) kritika, išplėtotà jo ankstyvajame kūrinyje „Tragedijos metafizika“ (*Metaphysik der Tragödie*, 1911). Lukácsas pastebėjo, kad susvetiminto žmogaus gyvenimas susilieja su kasdienybės objektais, tampa prekinio ir fetišistinio santykiø dalimi. Jis teigė, esà susvetimėjimas nėra paprasčiausia neautentiško gyvenimo forma, o sąmonės su-daiktinimas, abstrakčių sąvokø sutapatinimas su konkrečiais daiktai. Būtent tai yra prekinio fetišizmo pagrindas. Klasinė ideologija sustiprina šią daiktø mistifikacijà ir yra dabarties problemø slėpimo būdas.

Autentiško gyvenimo kūrimas, pasak Lefebvre'o, galimas po kasdienio daiktø demistifikacijos, po jø kritikos, kai kūryba virsta kasdiene praktine veikla. Integuota á industrinę veiklą ir laisvalaikà kūryba turi padalinti svarbiausią priešybę – tarp mąstymo ir daik-

² „Pakeistinės mąstymo formas“ – sąvoka, kurià vartojo M. Mamardaðvili, geriau atspindi ideologijos fenomenà nei „melagingas sąmoningumas“. Melagingumas, klaidingumas nurodo sąmoningà apgaulės veiksmà, taèiau dažnai ideologiniai apmąstymai nebūna sąmoningi. Kartais propagandistai tiki propaguojamomis vertybėmis ir neatlieka apgaulės veiksmo. Ideologiniai diskursai nėra asmeninės patirties raiška, todėl, pasinaudojant neokantine terminologija, pravartu juos vadinti „pakeistine mąstymo forma“ (Mažeikis 2005: 262–291).

³ Pirmasis tomas *Critique de la Vie Quotidienne* pasirodė 1947 m., antrasis – 1961, trečiasis – 1981.

⁴ Lukácso *Alltäglichkeit* idėja buvo papildomai išplėtotà M. Heideggerio kūrinyje *Sein und Zeit* (1927). Heideggeris buvo susipažinęs su ankstyvaisiais Lukácso kūrinių ir iš jø kildino savo kasdieniškumo, kaip neautentiškos būties, koncepciją.

tø gamybos. Kasdienybė yra kaskart iš naujo gaminama, todėl revoliucija kasdienybės reproduktivumo sferoje yra svarbi esmingo gyvenimo prielaida. Revoliucija ir yra originali kūryba, inovacijos, laisvanoriška, spontaniška organizacinė veikla. Lefebvre'as, sekdamas Marxu, išskiria keturis susvetimėjimo tipus: darbo produkto, darbinės veiklos, žmoniškøjø poreikiø bei natūralio poreikiø (Lefebvre 1991: 61–62). Jie skatina asmeninio samprotavimø ir kūrybingumo pakeitimà mistifikuotais prekiniais santykiais, fetišistiniais áitikinimais. Ávairūs vartojimo stiliai yra prekinė mistifikacija, fetišizmo estetizacija, spektaklis. Kasdienybės kritika ir jà sekanti revoliucija turi padalinti šias negatyvias susvetimėjimo rūðis ir jas pakeisti autentiška, visuomenei naudinga kūrybine veikla.

Lefebvre'as plėtoja žmogaus unikalumo idėjà, kurià tapatina su „totalinio žmogaus“ (Lefebvre 1991: 65) arba integralios asmenybės koncepcija. „Totalinio žmogaus“ vaizdinà Lefebvre'as išplėtojo remdamasis F. Schellingo vėlyvąja filosofija. Schellingas žmogaus laisvą siejò ne su mesianistiškai aiðkinama holistine teleologija, o su menine, kūrybine, pilna išdūkio ir panardinta á konkretybę veikla. Lefebvre'as totalinio žmogaus sampratà išplečia iki integralios asmenybės koncepcijos, kurià susieja su marksistine socialinio santykiø ir funkcijø analize. Lefebvre'ui fragmentuota, daugiafunkcinė asmenybė tėra susvetimėjimo pasekmio rezultatas, o ne nuolatinio apsisprendimo galimybė. Todėl integralumo samprata, atrodo, liko neišplėtotà. Prieðingai šiai marksistinei žmogaus sampratai neokantininkai, pvz., E. Cassireris, pabrėþia žmogaus, kaip funkcionalios būtybės be apibrėžtos substancijos, idėjà, taip išplėsdamas integralumo idėjà, nors ir neparodydamas šio integralumo ir gamybos, darbo sąsajø. Pagaliau, M. Foucault antropologinio rato idėja rodo, kokios neapibrėžtos gelmės atsiveria, kai asmuo kūrybiškai save plėtoja.

Pasak Lefebvre'o, požiūris á save, sąmoningumas yra tiesiogiai susietas su kasdienybės projekcijomis: darbiniais santykiais, ideologijomis ir diskursais, laisvalaikiu ir kasdienybės materialiąja bei idealiąja struktūra. Manydamas, kad kūrybingumas ir konfliktškumas yra pozityvus visuomenės raidos komponentas, kūrybingumà susieja su gamybine veikla. Konfliktai ir prieštaravimai, Lefebvre'o požiūriu, paklūsta istoriniams raidos dėsningumams, kuriuos jis aiðkina klasikiniu, marksistiniu požiūriu. Todėl šiam autoriui yra nesvetimas istoricizmas, blogiausia, K. Popperio aptarta, prasme.

Lefebvre'as pastebi kūrybingumo ir konfliktškumo, spontaniškumo ir veiksmingumo sąsajas ir nurodo konfliktø sąradà: „racionalizmas versus protas“, „nacionalizmas versus tautos“, „objektyvizmas versus tikras objektyvumas“, „grynosios formos estetizmas versus forma“ (Lefebvre 1991: 81–82). Visi šie prieštaravimai yra susiję su apribojimais, kuriuos formuoja bet kokia doktrina. Kuo daugiau teorijø, ideologijø, paradigmatø – daugiau ir prieštaravimø.

F. Nietzsche's kūrybingas antžmogis, H. Plessnerio ekscentriška asmenybė, A. Camus maištaujantis žmogus, M. Duchampo ribas peržengiantis menas, R. Williamso protestuojantys gyvenimo stiliai, M. Gluckmano veiksmo ir konflikto principai sociokultūrinėje antropologijoje – visa tai dėdo ir septinto XX a. dešimtmečio humanitarinių ir socialinių mokslų paradigmos. Jomis buvo laipsniškai atsisakyta kasdienybės disbalanso, ardymo, pasipriešinimo formos. Jų kontekste reikėtų aiškinti Lefebvre'o ir situacionistų puoselėtą pragmatinį požiūrą į konfliktą. Proceso, veiksmo, konflikto teorijos pagrindė naujas asmenybės saviraiškos formas ir sociumo bei žmonių institucijų raidą.

Radikaliau nei Lefebvre'as, kasdienybę kritikuoja, konflikto teorijas plėtoja, bolševizmą atmeta situacionistai. Debordas, Vaneigemas peikia rusišką komunizmą sunaikinusią revoliucijos idėjas ir idealus. Tai, jo nuomone, pasireiškė ne tik nuslopinant Kronštato jūreivių sukilimą, išduodant Ispanijos revoliuciją ir sužaudant Budapešto pasipriešinimą. Svarbiausia, bolševikinė doktrina išsaugo visus kasdienybės represijos, melagingo ideologikumo ir susvetinimo mechanizmus bei juos sustiprina totaline hierarchine prispauda ir propaganda. Situacionistai kritikuoja komunizmą ir Sovietų Sąjungą iš kairės. Jie atmeta planinę valdymo doktriną, istoricistinius dialektinius stebuklus ir susitelkia susvetimėjimo, kūrybingumo, žmogaus esmės problemų analizei.

Kūrybingumo pagrindas yra nuolatinė kultūrinė ir socialinė drama, o konfliktas yra šios dramos esminė detalė. Dramatizmas būdingas ir viešiesiems konfliktams, ir neregimiems, psichologiniams, socialiniams santykių susipriešinimams. Dramatizmo sąvoka nurodo laikiną konflikto aspektą, jo raidą, dinamiką. Dventės, ritualai yra didesnio dramatinio veiksmo, simbolinio konflikto dalis. Analogiškai situacionistams, politinės antropologijos atstovas V. Turneris teigia, kad bet kurio ritualo svarbi dalis, rodanti jo gyvybingumą ir funkcionalumą, yra socialinis dramatizmas. Jis mažina visuomeninę atampą, skatina egzistuojančių struktūrų regeneravimą arba teisėtą modernizaciją (tai pabrėžia M. Sahlinsas). Žmonių popkultūriniai renginiai, pramogos yra susiję su ritualo funkcijomis ir yra svarbi kasdienybės savireguliacijos dalis. Dventės, ritualo sąvokas apinti ir kasdien Vakarų gyvenimą bandė ir kitas kairiojo atstovas – G. Bataille'us kūrinyje „Prakeiktoji dalis“ (*La part maudite*, 1967), kur modernias dovanojimo, švaistymo (prabangos) ir ritualo (dventės) praktikas susiejo su naująja Vakarų vartojimo banga.

Vaneigemas pastebi, kad žmonės, vengdami natūralaus susvetinimo, susijusio su mirtimi, ligomis, fizine kančia, lengvai susitaiko su socialiniu susvetinimu. Taip vengdami vienos priklausomybės jie lengvai sutinka su kitomis „vergovės“ formomis. Jis egzorcizmu vadina toką išalinantą (Vaneigem 1983: 31) išlaisvinimą, kai depresija pakeičiama nuolankia pri-

klausomybe. Pavergiančios „išlaisvinimo“ apeigos yra alkoholizmas, narkomanija, religija, darboholizmas. Todėl reikia kalbėti apie kūrybingus išlaisvinimo ritualus, pakeičiančius apgaulingas kompensacijas. Apgaulingas išlaisvinimas yra susijęs su socialinėmis fobijomis: baime būti išalintam kalėjime ar patalpintam psichinių ligonių klinikoje, siaubu būti apgyvendintam pensionatuose. Tai sukuria socialinio pasimėgavimo viktimizaciją, susvetimėjimo atmosferą. Dventinio sporto varžybų kolektyvinis žiūrėjimas ir masinės idėjų sukūrimas sukuria egzorcistinio apsisvalymo arba spaudimo sumažinimo (dekompresijos) efektą. Pasak Vaneigemo, jei esminė susvetimėjimo mažinimo nuostata nėra diegiama ir gamyba, jei ji nėra susijusi su kūrybiniu gyvenimu, neišvengiamai kyla apgaulingo egzorcizmo grėsmė. Išsivadavimas iš tokio „išlaisvinimo“ yra kūrybinių pasipriešinimo grupių kūrimas. XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje jas laipsniškai pakeis kūrybinės smulkios ir vidutinės sąmonės bei ir kūrybines industrijas susibūrusios subkultūros.

Lefebvre'as išsivadavimą sieja su kasdienybės revoliucijos idėja: jos nuolatinio kūrybingo pertvarkymo, demistifikavimo idėja. Lefebvre'o revoliucijos sampratą stipriai paveikė siurrealistų manifestas: „Revoliucija šiandien ir amžiams!“ (*La Révolution d'abord et toujours!* 1925). Prisimintinas garsusis A. Bretono posakis: „Marksas kvietė „pakeiskite pasaulį“, Rimbaud siūlė „pakeiskite gyvenimą“: mūsų nuomone, abu požiūriai yra tapatūs“ (Breton 1974: 241). Lefebvre'o išsivadavimo pavyzdys, veiklus herojus yra komikas ir režisierius Ch. Chaplinas:

Pirmiausiai Chaplino filmai turėtų būti aiškunami kaip galima kasdienio gyvenimo kritika: kritika veiksmo, dažniausiai optimistinė kritika, kuri gyvai, žmogiškai apjungia du savo veidus: negatyvą ir pozityvą. Čia slypi jo filmo „sėkmė“ (Vaneigem 1983: 11).

Lefebvre'as pabrėžia darbo ir laisvalaikio jungtą, jo sąsajas, kurios dažnai to laikotarpio filosofijoje ar sociologijoje nebuvo pastebimos. Jis pastebi, kad darbo ir laisvalaikio supriešinimas yra viena svarbiausių susvetimėjimo priežasčių (Vaneigem 1983: 32). Laisvalaikis yra kūrybinių galių reproduktivumo laikas, sudėtinė gamybos proceso dalis. Laisvalaikis su darbu susietas lygiai taip pat, kaip pasiūla su paklausa. Ilgą laiką laisvalaikio sfera buvo siejama su kūryba, filosofija, su turtu, o darbas – su prievarta, mechanine, nuasmeninta veikla. Lefebvre'as kalba apie tai, kaip kūrybinę veiklą paversti gamybos dalimi bei sumažinti arba panaikinti antagonizmą tarp darbo ir laisvalaikio. Tai skatino laisvalaikio sferos racionalizaciją, jos gamybiną išsivadavimą, o kartu kūrybos ir originalumo, tradiciškai priskiriamą poilsio laikui, pavertimą industrijos dalimi. Laisvalaikis yra svarbiausias spontaniškumo, kūrybingumo, netikėtų sprendimų šaltinis, kurio ekonominė svarba yra ne mažesnė nei energetinių resursų ar žaliavos. Sėkmingas laisva-

laikio, kaip svarbaus ekonominio resurso, organizavimas reikalauja jo poreikių analizės bei laisvalaikio skirtos gamybos tyrimų. Tam tikslui Lefebvre'as svarsto apie pasilinksminimą, pramogą, poilsio paslaugas. Didėjanti gamybinė ūvairovė, vis platesni darbuotojų interesai lemia ir ūvairesnės pramogų industrijos poreiką. Tačiau šios industrijos plėtra varžo ūvairiausi tabu susiję su lytiškumu, kūniškumu, socialinių sluoksnių stereotipais ir pan. Jų kritika, kurią atrasime, pvz., Chaplino kūryboje, yra susvetimėjimo mažinimo ir ekonominio potencialo didinimo prieda.

Lefebvre'o 1957–1958 metų paskaitos stipriai veikė situacionistų, pirmiausiai Debordo ir Vaneigemo pažiūras, o per šiuos ir J. Baudrillardo šitikinimus. Kasdienybės revoliucija Vaneigemas supranta kaip dominuojančios tvarkos, ideologijos, diskurso ūvalinimą bei spontanišką, kokybišką kūrybos ūvtvirtinimą. Revoliucija jis tapatina ne su mirties, pasiaukojimo, heroizmo metaforomis, kurios, jo nuomone, ūteisina nevalingumą turiningai gyventi. Revoliucija jis sieja su regeneracija, karnavališkumu:

Revoliucijos momentai yra karnavalai, kuriuose individualus gyvenimas ūvenėia savo susijungimā su atgimstanėia bendruomene (Vaneigem 1983: 82).

Ne vyriausybę panaikinimā ar santvarkos kaitā, o klaidinančios kasdienybės tvarkę ūvalinimā bei aistringo, ideologijoms nepaklūstanėio gyvenimo ūteisinimā, poetiškumo ūvtvirtinimā – ūtai kā jis laiko revoliucija. Prisimintini E. Levino samprotavimai apie tai, kad poezija yra neāmanoma, t. y. ji nėra linijinė, kauzalinė duotis, o spontaniška, neturinti konkrečių priedaidų kūryba. Pasak Vaneigemo, ekscentriška, esminė ūmogaus raiška turi vykti 24 valandas per parā ir ji yra poetiška. Jis kritikuoja humanistines teorijas kaip melagingo sąmoningumo, manipuliuojančios galios, ideologijos ūdraišką. Iš esmės tai, kā Vaneigemas siekia ūteisinti kaip revoliucija, yra moralizuojančios diskurso ir tvarkę dekonstravimas, socialinės atskirties mažinimas, antipsichiatrijos nuostatę plėtra.

Situacionistai diskutavo spontanišką kūrybos ir architektūros sąsajas, aiškino psichogeografijos principus, plėtojo biheivioristinio miesto utopijas. Dėmesys psichogeografijai buvo paremtas antipsichiatrija ir psichoanalize. Jie pastebėjo, kad ne tik ideologijos, bet ir geismai paklūsta signifikaciję tvarkai, kuri galiausiai virsta troškimo valdymo mechanizmais. Neregimo *libido*, kuris lemia net nonkonformistinius sąjūdžius, analizę rodo, kad emancipacija nuo fetišistinio sąmoningumo formę ir racionalio tvarkę reūimę nėra lengvas dalykas. Išsivadavimo idėję akivaizdumas ir aiškumas dažniausiai tėra Majos ūydas, gaubiantis trivialiā vergo baimę ir egzorcizmo geismā.

Psichogeografijos ir urbanistikos sąsajoms daug dėmesio skyrę situacionistas A. Khatibas (Khatib 1958), kurio viena iš idėję buvo siaubo vietos, pasimėgavimo landšaftai ir t. t. Kurdamas naują situacionistų

urbanistikā daug nuveikę situacionistas G. Ivainas. Jis siekė miestā kurti psichologinio erdvę principu, susietu su labirinto, ūvykio, simbolinio dramatismo teorijomis. Šie situacionistų samprotavimai veikę Jamesono ir Baudrillardo kasdienio gyvenimo estetizacijos idėję. Erdvės, urbanistikos, dizaino, aprangos, renginio meninis pateikimas tapo būdu išsilaisvinti nuo susvetimėjimo, moralinio rigorizmo, ūteisinti kūrybinā ribę pabeidimā, gyvenamojo pasaulio plėtra.

Situacionistai pastebėjo, kad susvetimėjimas ir fetišistinis vartojimas ūaugo ū vartotojo kasdienybę, – bruopas, kuris ūiuolaikinā vartotojā atskyrę nuo XIX a. proletariato. ūvara, naudingumas, groūis paūenklino naujosios visuomenės struktūrinę priklausomybę ir pakeistinā mąstymā. Kasdienio gyvenimo reproduktivimā aprępę vadyba, pakeitusi panoptikumā.

KŪRYBINIO INDUSTRIJŲ RAIDĀ IR SITUACIONISTŲ ūVALGOS

Šiandien sąvokos kultūrinė industrija ir kūrybinė industrija gana aiškiai atskiriamos. Kultūrinės industrijos sąvoka, kuriā M. Horkheimeris, Th. Adorno plėtojo po II pasaulinio karo, aprępę visas galimas kultūros sritis: muzikā, knygę leidybā, muzieję darbā, bibliotekas – visa, kas pakluso vartojimo diktatui, paklausos–pasūlos ritmui. Frankfurto socialinės kritikos mokyklos plėtotos pažiūros pabrępę kultūros vaidmenā reprodukuojant ir kompensuojant darbo jęgā. Jie parodę kultūros ir propagandos sąsajas, laisvalaikio ir eksploatacijos ryšius. Dabartiniai kultūrinio industriję kritikai daug dėmesio skiria kultūrinio ir simbolinio kapitalo kaupimui bei keitimui ū finansinā kapitalā mechanizmais. Tačiau kultūrinio industriję kritika yra mažiau efektyvi kalbant apie nauję kūrybinio produkto pasiūlā ir paklausā, apie verslumo didinimā kūrybos srityje. Tradicinės kultūros institucijos – bibliotekos, muziejai, valstybiniai kultūros centrai, galerijos – dažniausiai teikia paslaugas, kurios ideologiniais sumetimais yra dotuojamos valstybės. Kitos institucijos – privačios galerijos, pramogę ir laisvalaikio centrai, dizaino studijos ir mados ateljė – veikia laisvoje rinkoje, ir iš tiesę yra industrijos dalis. Skirtis tarp privačios kūrybinio iniciatyvę ir ideologinės paveldo politikos ypač išryškėja pasibaigus ūaltajam karui, kai susilpnėja propagandinis valstybės vaidmuo. Todėl devintajame dešimtmetyje Britanijoje sąlyginai buvo atskirtos kultūrinės ir kūrybinės industrijos. Paminėtini R. Caveso (Caves 2000), S. Meziaso, E. Boyle'io (Mezias, Boyle 2002), kitę autorię darbai.

Šiandien kultūrinės industrijos daugiausiai siejamos su paveldosauga, muzieję ir bibliotekę veikla, laisvalaikio ir pramogę organizavimu – su sferomis, kur nėra kuriama autorinė nuosavybė ir kur monopolistiškai kaupiamas ir paskirstomas simbolinis kapitalas, palaikomos ideologinės ir moralinės vertybės. Kultūros industrijos institucijose kūrybinis veiksmas

dažnai yra subordinuotas nekūrybingai veiklai. Priežingai, kūrybinės industrijos akcentuoja naujumą, o ne paveldą, originalumą, o ne simbolinio kapitalą, išsilaisvinimą nuo susvetimėjimo, o ne ideologinio mąstymo atvirkštinumą.

Kūrybinėms industrijoms yra priskiriama video, kino, atlikimo menų (teatro, šokio) produkcija, vizualiniai menai ir projektinė kuratorių veikla dailės galerijose, kompiuterinių pavidalų, originalių pramoginių renginių scenarijų kūrimas, drabužių dizainas, knygų rašymas ir leidyba. Dėl kūrybinių industrijų sąraše nuolatos ginėjamosi ir tai rodo šios sferos pulsavimą, gyvybingumą, pastovumą sau netapatumą.

Literatūroje, kuri nesiremia situacionistų ir postsituacionistų veikla, skirtis tarp kultūrinių ir kūrybinių industrijų lieka neapibrėžta. Neparodžius empirinių susvetimėjimo formų, neatskleidus pakeistinio mąstymo represyvumo, socialinės atskirties mechanizmų negalima tikėtis aiškios perskyros tarp ideologizuoto paveldo ir spontaniško kūrybingumo.

Skirtis tarp kultūrinių ir kūrybinių industrijų tampa dar neapibrėžtesnė, kai kalbama apie sudėtingus, sudarytus iš aibės komponentų, ekonominius klasterius (Culture Cluster Mapping 2001). Klasteris yra daugelio suinteresuotų kūrybos, kultūros, verslo, savivaldos organizacijų interesų jungtis plėtojant atstigos, ámonės veiklą, arba organizuojant renginius. Svarbiausia, kokia veikla čia yra subordinuojanti, ir kokia – subordinuota. Kai kūrybingumas subordinuojamas ideologijai, paveldui, kai priklauso nuo dotacijų, – tokia veikla yra panaši á kultūrinės industrijos. Jas galima nagrinėti negatyviu Adorno ar Horkheimerio požiūriu. O jei kūrybinė veikla padeda áveikti visuomenės susvetimėjimą, jei ji yra susieta su spontaniškumu, originalumu, pragmatiškumu, verslumu, ją galima laikyti kūrybinėmis industrijomis.

Kūrybinės industrijos skiriamos nuo techninių inovacijų. Pirmosios yra susietos su spontaniškumu, nelineiškumu, o techninės ar technologinės inovacijos, racionalizacinė veikla – su linijiniškumu ir sistemingu. Situacionistai reikalavo atskirti spontanišką kūrybinę veiklą nuo kiekybinės, linijinės, nors ir inovacinės, gamybos. Masiškumas, kiekybiškumas (Vaneigem 1983: 67), skaitmeninis ar finansinis pamatuojamumas skatina techninį visuomenės tobulinimą, deterministinius lūkesčius, konstruktyvizmą ir mažina atsitiktinumus, bifurkacines kūrybiškumo galimybes arba jas subordinuoja techninei ar propagandinei veiklai.

Situacionistai pastebi, kad kokybiškumas, yra būdingas ne tik kūrybinei veiklai, bet ir religijai, ideologijoms, paveldosaugai, didžiojioms moralinėms teorijoms, kasdienybei (Vaneigem 1983: 79). Todėl kokybiškumas negali būti vienintelis lakmuso popierėlis, rodantis atsiskyrimą nuo linijinio determinizmo. Ir tai yra problema, nes kūrybingumas tik tada tampa išlaisvinančiu ir áveikia susvetimėjimą, kai susilieja su gamyba, tampa jos imanentine, svarbiausia gran-

dimi. Iki XX a. pabaigos visuomenė daugiausiai buvo reprodukuojama techniniu, kiekybiniu požiūriu, o valdoma remiantis kokybinėmis ideologijomis. Priežingai, situacionistai skatina kokybišką kūrybingumą paversti gamybos dalimi ir radikaliai sumažinti valstybės sankcionuojamą ideologinę átaigą. Pirmąsias išsilaisvinimas, pasak Vaneigemo, turi susieti laisvą individualų kūrybingumą ir gamybą, industriją. Jis pastebi, kad tam tikslui: „*turi būti parodytas individualaus kūrybingumo Kapitalas*“ (Vaneigem 1983: 131).

Lefebvre'o ir situacionistų teorijos yra smarkiai susijusios su Marso *Kapitalo* interpretacijomis, ypač su prekinio fetišizmo ir ideologijų kritika. Pragmatinės kūrybingumo ir *Kapitalo* idėjų jungties vizijos, siekiant mažinti susvetimėjimą, socialinę atskirtą ir didinti laisvos saviraiškos naudingumą visuomenei, skatino apmąstyti kūrybingumo ir industrijų jungtis. Buvo akivaizdu, kad tai negali būti nei klasikinės vakarietiškas kapitalizmas, nei sovietinis, ne mažiau represyvus, industrializmas. Realiai, Britanijoje valstybiniu požiūriu kūrybinių industrijų svarba buvo suvokta tik tada, kai M. Thatcher vadovaujama vyriausybė atsisakė toliau duotuoti nuostolingą angliakasis ir laivų statybų pramonę, dėl ko su čia pramone susijusiose rajonuose smarkiai išaugo bedarbių bei, atitinkamai, socialiniai neramumai. Politinis ir socialinis poreikis spręsti šio rajono problemas skatino ieškoti alternatyvių verslo rūšių ir būdų socialinei átampa mažinti. Buvo pasirinkti du problemų sprendimo būdai: aukštų technologijų pramonės (šinių ekonomikos) bei kūrybinių industrijų skatinimas. Kaip parodė ateitis, XXI a. pradžioje šio ekonomikos sričių dermė paskatino minėtų rajonų ekonominę raidą bei patrauklumą.

Svarbi situacionistų kritikos sritis yra medija. Adorno smarkiai kritikavo radijo laidas, populiariąją muziką, džiažą juos siedamas su klasinės visuomenės struktūrų reprodukuoimu, su propaganda. Popkultūra, jo manymu, tik stiprina ideologijų ir susvetinimo efektą. Analogiškai regimybės organizavimą be gaminimą aiškina Vaneigemas, o visuomenės spektaklio temai visą studiją paskyrė Debordas. Vaneigemas bando atskirti valstybinę arba klasinę propagandą nuo vartotojiškų regimybės. Jis pastebi, kad unitarinė valdžia regimybės paverčia mitu. O fragmentuota valdžia regimybės pateikia spektaklio pavidalu. Svarbiausiomis sudėtinėmis regimybės spektaklio dalimis jis laiko kasdienybės stereotipizaciją, tapatumo formą, elgesio modelių ir stilių konstravimą. Tačiau, kaip nei Adorno, situacionistai kalba apie pozityvią šio institucijų reformą, kūrybingumo diegimą á šiniasklaidą, á radijo ir filmų industriją, o tai šiandien jau visiškai integruota á kūrybinės industrijos. Kūrybingumo ir ávairovės plėtra šiniasklaidoje kartu reiškia ne tik politinį, bet ir kultūrinių ideologijų mažinimą. Juk bet kokia propaganda, viešieji ryšiai remiasi pakartojamumu, atpažįtamumu, o kūrybinės industrijos – naujumu, originalumu.

Daugelis filosofų (Plessneris, Cassireris, R. Rorty, Foucault, situacionistai) teigė esą žmogaus esmė yra ekscentriškumas arba kūrybingumas. Tačiau ar propagandinė agitacija, prisidengusi kultūrinio paveldo sauga, piarinės gudrybės, pasislėpusios po tautinio identiteto skraiste, atikinėjimo technologijos, įvairios moralinės vertybių tvirtumu, yra esminga žmogaus raida? Kuo skiriasi romanisto, fantastikos žanro rašytojo ar kino režisieriaus veikla nuo viešųjų ryšių specialisto darbo?

G. Jowettas, V. O'Donnellis bei kiti propagandų analizės specialistai teigia, kad svarbus propagandos tikslas yra propagandinio arba ideologinio subjekto konstravimas. Ideologinis subjektas yra asmuo šventai tikintis doktrininėmis vertybėmis ir puoselėjantis ideologijos remiamą įvaizdį, gyvenimo būdą. Propagandistas šiuo požiūriu nėra originalus. Kūrybos yra labai mažai, daugiau racionalizacinės veiklos. Kūrėjo spontaniškumas ir laisvė propagandos ar rinkiminio technologijų atveju paklūsta organizacinėms atikinėjimo taisyklėms ir ideologiniams siekiams. Priešingai tam, esminga visuomenės saviraida galima mažinant viešųjų ryšių ataką ir plečiant kūrybinio industrijų veiklą. Propagandinio ūkyki, provokacijų rengimą turėtų pakeisti renginių ir pramogų vadyba. Ideologijų represyvumą kūrybinės industrijos pakeičia karnavališkumu, pramoga, įaidybiškumu.

Pasak situacionistų, daugiausiai spontaniškumą ir kūrybingumą varžančios ideologijos yra bolševizmas, fašizmas, nacionalizmas. Ideologijų remiamas sąmoningumas pažeidžia ateities tikslus, dabarties struktūrą, prisiminimus ir didina „melagingą laiko suvokimą“ (Дебор 2000: 90). Ideologinis istorinio laiko konstravimas yra susijęs su vaizdakalyste, dominuojančių regimybės produkavimu.

Daugelis kūrybingų žmonių produkuoja istorinius romanus, kompiuterines istorinių mūšių ir upkariavimų versijas, parodijuoja istorinius veikėjus, fantazuoja apie ateitį – ir tai yra kūrybinio industrijų elementai. Pastičas, ironija, kūrybingos klaidingos interpretacijos, keisčiausios fikcijos – tai nėra ideologinio sąmoningumo elementai, nėra juodoji ar pilkoji propaganda. Istorinė vaizduotė tampa melaginga, kai ji pretenduoja virsti vienintele tiesa. Ideologijos tokia istoriją paverčia prievarta, diegiama mokyklose, universitetuose, laikraščiuose ir televizijoje. Skirtumą tarp ideologinio sąmoningumo ir laisvos interpretacijos, tarp propagandos ir kūrybinio industrijų rasime kai svarstysime ne apie pavienius kūrybingumo aktus, o jų procesą. Net jei vieno revoliucionieriaus fantazuoja, utopisto veikla yra kūrybinė, jo idėjas akūnijanti partija paverčia laisvą viziją prievarta daugeliui.

Ideologinė laiko samprata persmelkia miestų erdves, istorijos vadovėlius, atsispindi rašytojų veikloje ir taip upgōžia laisvą kūrybingumą. Todėl situacionistai pirmiausiai kviečia kritikuoti kasdienės represyvaus pakeistinio mąstymo raišką ir taip išlaisvinti erdves – urbanistines, fantazijas, muziejų – kūrybai.

Kiek vėliau nei situacionistai, aštuntajame XX a. dešimtmetyje, susiformuoja britiška, kairioji Birmingamo kultūros studijų centras atstovaujamas R. Williams, S. Hallo bei D. Hebdigeso. Williamsas subkultūrų veiklą nagrinėjo kaip klasinės kovos atvejį. Jis manė, kad pankai, skustagalviai (*skinheadai*) ir pan. nesąmoningai atstovauja darbininkų klasės idėjas. Vėliau, Hallo ir Hebdigeso pastangomis, buvo atsisakyta revoliucinės pankų ir kitų subkultūrų traktuotės ir daugiau dėmesio skirta maištingiems, geismus ar tiesiog madas (priskiriamas daugiau diskursui nei *libido*) patenkinantiems stiliams bei subkultūrų kasdieniam gyvenimui, kūrybai. Tokiu būdu Birmingamo centras nutraukė ryšius su varžančiomis marksistinėmis revoliucijos idėjomis.

ĮVADOS

Transgresyvaus, ekscentriško šiuolaikinio subjekto raiška, bandymai pabėgti nuo struktūrinės diskursų prievartos išbalansuoja kasdienybę, kuri priešinasi modernizacijai draudimo, išstumimo, segregavimo priemonėmis. Racionalus santykis tarp ribas pažeidžiančio ekscentriško žmogaus ir ritmiškai pulsuojančios kasdienybės apibrėžia kūrybinės industrijos. Jos susieja laisvalaikio sferą su gamyba, industrija su kūrybiškumu, vartojimą su kokybine ūairove. Svarbiausias instrumentas mažinant susvetimėjimo formas yra smulkaus ir vidutinio verslo plėtra kūrybinio industrijų sferoje. Verslumas ir kūrybingumas nelaikomi priešybėmis, o yra viena kitą papildantys gebėjimai, kurie remiasi paklausos ir pasiūlos mechanizmais ir taip užtikrina bendruomenės ir kūrėjo santykį. Kita vertus, kūrybinio industrijų teoretikai dažniausiai neatskiria propagandinės kūrybos ir kultūros rolės, neanalizuoja pakeistinių, klaidinančių mąstymo formų ir nekvestionuoja kūrybos autentiškumo, socialumo. Priešingai, situacionistų ir postsituacionistų plėtotą kritika tai nuolatoto daro. Svarbiausia yra tai, kad situacionistų filosofija suteikia galimybę susieti kūrybinio industrijų raidą su esmiška, būtiška žmogaus raiška, su jo ekscentriškumu ir kooperotumu. Negatyvi kasdienybės kritika, kurią plėtojo situacionistai, šiandien tapo teigiamu kūrybinio industrijų raidos impulsu bei suteikė kūrybinio industrijų analizei būtinus filosofinius modelius.

Gauta 2005 07 27

Literatūra

1. Breton, A. 1974. "Speech to the Congress of Writers", *Manifestoes of Surrealism*. University of Michigan Press: Ann Arbor.
2. Caves, E. 2000. *Creative Industries. Contrasts between Art and Commerce*. Cambridge, London: Harvard University Press.
3. *Culture Cluster Mapping and Analysis. Final Report to ONE North East Centre for Urban and Regional Deve-*

- lopment Studies. 2001. University of Newcastle Upon Tyne. <http://www.ncl.ac.uk/curds>
4. Khatib, A. 1958. "Attempt at a Psychogeographical Description of Les Halles", *Internationale Situationniste* 2.
  5. Lefebvre, H. 1991. *Critique of Everyday Life*. Vol. 1. London and New York: Verso.
  6. Maffesoli, M. 1996. *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London: Sage.
  7. Mažeikis, G. 2005. *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika*. Īiauliai: Saulės delta.
  8. Mezias, S., Boyle, E. 2002. *Organizational Dynamics of Creative Destruction. Entrepreneurship and the Emergence of Industrines*. New York: Palgrave Macmillan.
  9. Vaneigem, R. 1983. *The Revolution of Everyday Life*. London: Left Bank Books and Rebel Press.
  10. Ääää ð, Ä. 2000. *Ī äüāñòāī nī äēòäēēy. Ī ī ñēää: Ēī āī ñ.*

Gintautas Mažeikis

NEGATIVE CRITICISM OF EVERYDAY LIFE AS A PRECONDITION OF CREATIVE INDUSTRIES

S u m m a r y

The main thesis of the article is related to a paradox: the negative, left criticism of everyday life was developed by situationists and induces the positive development of cultural and creative industries. Besides, the situationists's criticism of everyday life could serve as a model for analysing the modern cre-

ative industries and for their development. H. Lefebvre and the situationists G. Debord and R. Vaneigem analysed different forms of alienation and false ideological consciousness. On the basis of conceptions of alienation they developed a theory of the industrial use of creativeness. Lefebvre and situationists discussed the nature of creativity and related creativity with spontaneous, nonlinear, original activity. Creative behaviour is quite different from propaganda activity. Situationists show the ideological nature of popculture in a similar way as does the Fankfurt School of Social Criticism. However, situationists didn't try to negate mass culture but wrote about the possibility of a revolution in everyday life. They prepared special programmes for changing the urban life, the space of cities. They told about the creative use of media, creative performances on the streets and the revolutionary change of the moral values of life and *habitus*.

The situationists' criticism of culture is useful for separation of culture from creative industries. Culture industry is related to the ideological and cultural heritage, to the accumulation of symbolical capital and power for authority. The memorial ideology is part of cultural industry. Creative industries don't support any ideological order or dominant discourse. Creativeness is strongly related to the eccentricity of human beings, individual entrepreneurship, spontaneous imagination and social initiative. It is useful for minimization of social and personal alienation.

Key words: situationism, creative and cultural industries, revolution of everyday life, entrepreneurship, alienation, propaganda, eccentricity, social exclusion